

Vieraskielinen opetus yleissivistävässä opetuksessa

Julkaistu 11. toukokuuta 2011. Kirjoittanut Anna-Kaisa Mustaparta.

Kirjoituksessa tarkastellaan vieraskielisen opetuksen käynnistämisen syitä ja säädösperustaa ja vertaillaan vieraskielisen opetuksen toteutuksessa tapahtuneita muutoksia vuosina 1996 ja 2009 tehtyjen kartoitusten pohjalta. Lisäksi artikkelissa käsitellään kielen roolia eri oppiaineiden opetuksessa toisaalta vieraskielisessä opetuksessa ja toisaalta maahanmuuttajille tarkoitettussa opetuksessa ja pohditaan näistä tilanteista löytyviä yhtäläisyyksiä ja eroja. Huomiota kiinnitetään myös siihen, missä määrin vieraskielistä opetusta voitaisiin tukea nykyistä paremmin valtakunnallisissa opetussuunnitelman perusteissa.

Lyhyt katsaus vieraskielisen opetuksen historiaan suomalaisissa peruskouluissa ja lukioissa

Ennen 1990-lukua vieraskielinen opetus oli luvanvaraista. Tavoitteena oli ennen kaikkea turvata se, että koululaitos tuotti eri kielten hyviä taitajia ja eri kulttuurien tuntijoita. Tarvetta arvioitiin lupamenettelyn kautta, ja luvan antoi opetusministeriö. Vieraskielistä opetusta järjestivät koulut, joissa kaikki oppilaat olivat vieraskielisen opetuksen piirissä. Osa kouluista oli yksityisiä (Helsingin Saksalainen koulu, Englantilainen koulu, International School of Helsinki ja Itä-Suomen suomalais-venäläinen koulu), ja osa oli valtion kouluja (Helsingin ranskalais-suomalainen koulu ja Suomalais-venäläinen koulu). Itä-Suomen suomalais-venäläistä koulua lukuun ottamatta kaikki toimivat Helsingissä. Vuodesta 1990 alkaen on lupia myönnetty lisäksi englanninkielisille IB-lukioille, joita on kymmenkunta eri puolilla maata.

Vuodesta 1991 alkaen vieraskielisen opetuksen järjestämiseen ei ole tarvittu lupaa, mikäli opetus on toteutettu voimassa olevien opetussuunnitelman perusteiden mukaisena. Samalla tavoitteet ovat muuttuneet ja moninaistuneet. Eri kielten ja kulttuurien tuntijoiden tuottaminen on edelleen tärkeä tavoite. Uudenlaisena tavoitteena on pyrkimys lisätä kielten opetuksen volyymia kiinnostuneille oppilaille missä koulussa tahansa käyttämällä jotakin muuta kuin koulun opetuskieltä joidenkin oppiaineiden opetuksessa. Tällainen suuntaus syntyi siitä havainnosta, että kielten suhteellisen pienet tuntimäärät eivät aina riitä hyvän kielitaidon saavuttamiseen. Muutoksen seurauksena syntyi erityisesti ruotsinkielisiä kielikylpyluokkia ja englanninkielistä opetusta, josta eri opetuksen järjestäjät käyttävät

erilaisia nimityksiä. Vieraskielinen opetus on eurooppalainen trendi, ja kielikylpyopetuksen malli tuotiin Kanadasta. Vieraskielinen opetus poikkesi perinteisestä kielten opetuksesta myös siinä suhteessa, että kieltä käytettiin sen luontaiseen tarkoitukseen: viestien välittämiseen. Fokus siirtyi näin ollen aiempaa enemmän viestinnän sisältöön kuin sen muotoon.

Vieraskielinen opetus – ja kielten opetus yleensäkin – on aivan viime aikoihin saakka lähtenyt siitä, että kansallista kielivarantoa tuotetaan opettamalla suomen- tai ruotsinkielisille oppilaille vieraita kieliä. Tilanne on kuitenkin muuttumassa, koska Suomeen tulee kielitaitoa myös maahanmuuttajien mukana. Erityisen dramaattisesti muutos näkyy venäjän kielessä. Osa vieraskielisestä opetuksesta onkin järjestetty niin, että se ottaa huomioon myös maahanmuuttajien oman äidinkielen taidon kehittämisen. Tämä trendi tulee pikku hiljaa voimistumaan. Se nostaa esiin myös kysymyksen terminologiasta: ei kuulosta kovin korrektilta puhua vieraskielisestä opetuksesta silloin, kun osa oppilaista puhuu kyseistä kieltä äidinkielenään. Neutraalimpi termi voisi olla vaikkapa kaksikielinen opetus.

Mitä säädöspohjan muutoksesta seurasi?

Lainmuutoksen jälkeen käynnistynyt vieraskielinen opetus oli – ruotsinkielistä kielikylpyä lukuun ottamatta – enimmäkseen varsin pienimuotoista: oppilailla saattoi olla muutama vieraskielinen opetustuokio tai vaikkapa yksi oppitunti vieraskielistä opetusta viikossa. Toisaalta monet suuret ja keskisuuret kaupungit aloittivat englanninkielisen opetuksen sillä perusteella, että haluttiin tarjota Suomessa tilapäisesti asuvien ulkomaalaisten työntekijöiden lapsille mahdollisuus käydä Suomessa koulua englanniksi. Englanninkielisestä opetuksesta tuli kilpailutekijä. Näissä tapauksissa opetus saattaa olla kokonaan englanninkielistä lukuun ottamatta äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta. Käytännössä ulkomaalaisten, suomea taitamattomien oppilaiden määrä on tyypillisesti hyvin pieni, ja suurin osa oppilaista on suomalaisia. Jotkut yksittäiset koulut isoissa kaupungeissa tarjoavat lisäksi saksan-, ranskan-, venäjän-, espanjan- ja kiinankielistä opetusta. Näistä venäjän-, espanjan- ja kiinankielinen opetus heijastelevat aiemmin mainittua trendiä luoda opetusjärjestelyitä, jotka palvelevat myös kyseisiä kieliä äidinkielenään puhuvien oppilaiden tarpeita. Koska suomenkielisten oppilaiden kielitaito edellä mainituissa kielissä on vähäinen, opetetaan huomattava osa oppiaineista suomeksi. Kyseisiä kieliä äidinkielenään puhuvat oppilaat saattavat saada osan opetuksesta omissa ryhmissään. Eri ryhmissä järjestetään varsinkin kielten oppitunteja. Lukioissa vieraskielistä opetusta on hyvin vähän, koska ylioppilastutkinto suoritetaan suomen tai ruotsin kielellä (lukuun ottamatta IB-lukioita ja eräitä muita poikkeuksia).

Opetushallituksen toimeksiannosta tehtiin vuonna 2009 kartoitus vieraskielisestä opetuksesta. Aineiston analysointi on vielä kesken, mutta joitakin asioita on tiedossa. Vieraskielinen opetus – johon sisältyy myös kotimaisten kielten kielikylpy – painottuu alakouluihin (lähes 60 % kunnista, jotka vastasivat myönteisesti vieraskielisen opetuksen tarjontaa koskevaan kysymykseen, ilmoitti järjestävänsä vieraskielistä opetusta alakouluissa). Yläkouluissa vieraskielistä opetusta kyselyyn myönteisesti vastanneista kunnista järjestää noin 45 % ja niukka neljännes lukioissa. Vieraskielinen opetus keskittyy suuriin kuntiin ja Etelä-Suomeen: 54 % opetuksesta järjestetään yli 100 000 asukkaan kunnissa ja noin puolet opetuksesta keskittyy Etelä-Suomen lääniin. Myös koulun koolla on vaikutusta, sillä lähes 70 % vieraskielistä opetusta järjestävistä kouluista on vähintään 300 oppilaan kouluja. Yleisin kieli on odotetusti englantia (58 %). Ruotsinkielistä opetusta (kielikylpyä) järjestää noin 26 %

myönteisesti vastanneista kunnista. Saksankielistä opetusta tarjoaa 9 %, saamenkielistä 8 %, ranskan- ja venäjänkielistä kumpaakin reilut 7 % myönteisesti vastanneista kunnista. Muiden kielten osuudet ovat hyvin pieniä.

On mielenkiintoista verrata kyselyssä saatuja tietoja Tarja Nikulan ja David Marshin vuonna 1996 Opetushallituksen toimeksiannosta tekemään kartoitukseen. Tosin vertailua vaikeuttaa se, että Nikulan ja Marshin kartoituksessa kyselylomaketta ei lähetetty kotimaisten kielten kielikylpyä järjestäville kouluille eikä perinteisille vieraskielisille kouluille. Vuoden 2009 kysely kertoo, että pienimuotoinen vieraskielinen opetus (vähemmän kuin 3 viikkotuntia) on nykyisin suhteellisen harvinaista (9 koulua, noin 8 % myönteisesti vastanneista), kun Nikulan ja Marshin kartoituksessa tähän kategoriaan sijoittui suurin osa vieraskielistä opetusta tarjoavista kouluista (kaikkiaan 251 koulua ilmoitti tarjoavansa vieraskielistä opetusta). Nikulan ja Marshin kartoituksessa ei ollut lainkaan vastausvaihtoehtoa, jolla olisi saatu selville, kuinka monessa koulussa vieraskielisen opetuksen määrä oli hyvin suuri, mutta todennäköisesti sellaisia kouluja oli tuolloin vähän. Sen sijaan vuoden 2009 kartoituksessa 67 koulussa ainakin jokin oppilasryhmä sai vähintään 11 viikkotuntia opetusta vieraalla kielellä tai kielikylpykielellä. Kartoitusten vertailu paljastaa myös, että vielä vuonna 1996 vieraskielistä opetusta oli nykyistä enemmän tarjolla eri puolilla maata ja sitä järjestäviä kouluja oli ainakin kaksinkertainen määrä nykytilanteeseen verrattuna. Vieraan kielen käyttö eri oppiaineissa ei ole kovin radikaalisti muuttunut vuoden 1996 tilanteesta: suurin muutos on kenties se, että eri oppiaineet ovat nykyisin tasaisemmin edustettuina vieraskielisessä opetuksessa. Tosin tässäkin on johtopäätöksiä tehtävä varoen aineiston erilaisuuden vuoksi.

Vieraskielinen opetus opetussuunnitelman perusteissa

Lupamenettelyn poistuessa ja säädöspohjan muuttuessa vieraskielinen opetus muuttui tuntijako- ja opetussuunnitelmakysymykseksi. Vuoden 2001 perusopetuksen tuntijaossa määriteltiin vieraskieliselle opetukselle ja kielikylpylle mahdollisuus poikkeavaan tuntijakoon äidinkielessä ja kirjallisuudessa (*Valtioneuvoston asetus N:o 1435 perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta, 8 § Kieltenopetusta koskevat erityissäännökset 1 mom.*). Lukion tuntijaossa ei ole vastaavaa pykälää.

Tuntijaosta päättää valtioneuvosto ja opetussuunnitelman perusteista Opetushallitus. Vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on ensimmäisen kerran vieraskielistä opetusta koskeva luku (luku 9.1 Vieraskielinen opetus ja kotimaisten kielten kielikylpy). Luvun laadinta perustuu tuntijakopäätöksen 8 §:ään, jossa sallittiin äidinkielen ja kirjallisuuden tuntimäärästä poikkeaminen alaspäin jolloin oli myös tarpeen kirjata äidinkielen ja kirjallisuuden vähimmäissisällöt ja -tavoitteet opetussuunnitelman perusteisiin. Koska mistään muusta ei saa poiketa, ei ollut mahdollista laatia poikkeavia perusteita muihin oppiaineisiin. Seuraavaan perusopetuksen tuntijakoon tulee hyvin todennäköisesti vastaava poikkeamismahdollisuus ja opetussuunnitelman perusteisiin vieraskielistä opetusta koskeva teksti.

Riippuu pitkälti kielten yleisestä asemasta seuraavassa tuntijakoasetuksessa ja sen pohjalta laadittavissa perusteissa, miten hyvän tuen vieraskielinen opetus voi saada perusteiden kautta. Myös sillä on suuri vaikutus, miten opetussuunnitelman perusteet kirjoitetaan ja millaisia asioita niihin kirjataan. Koska vieraskielisen opetuksen tavoitteet ja toteutustavat vaihtelevat

tavattoman paljon, ei opetussuunnitelman perusteisiin voida kirjata yksityiskohtaisia valtakunnallisia tavoitteita sille, millaiseen kielitaitoon pyritään, eikä myöskään luoda uusia oppimääriä, vaikka tällaisia toiveita toisinaan esitetään. Perusteisiin tai mahdollisiin perusteiden toimeenpanoa tukeviin aineistoihin voitaneen tuoda lähinnä keskeisiä menetelmällisiä periaatteita tai esimerkkejä hyvistä toteutustavoista.

Kielet opetuksessa

Suomalaisissa kouluissa opetuksessa käytettävä kieli on pääsääntöisesti suomi tai ruotsi, ja kieltä käytetään kaikkien oppiaineiden opetuksessa. Sellaista oppiainetta, jossa ei käytettäisi puhuttua tai kirjoitettua kieltä lainkaan, ei ole olemassa. Tästä huolimatta opetuskielen opetuksen katsotaan kuuluvan vain kyseisen kielen tunneille – useimmiten siis äidinkielen ja kirjallisuuden oppitunneille. Viime vuosina on alettu tuoda esiin sellaista ajattelua, että kaikki opettajat ovat jossain määrin myös kielen opettajia. Kysymyksestä on tullut erityisen akuutti siksi, että koululuokissa on kasvava määrä maahanmuuttajataustaisia oppilaita. He saattavat osallistua maahanmuuttajaoppilaille tarkoitettuun valmistavaan opetukseen ennen kuin heidät siirretään ikätasoaan vastaavaa perusopetusryhmään, ja he opiskelevat suomea tai ruotsia suomi tai ruotsi toisena kielenä -oppimäärän mukaan. Nämä ratkaisut eivät kuitenkaan yksinään takaa sitä, että heidän suomen tai ruotsin kielen taitonsa riittää eri oppiaineiden opiskeluun. Erityisen hankaliksi ovat osoittautuneet reaaliaineet ja matematiikan sanalliset tehtävät.

Näitä kysymyksiä käsitellään teoksessa *Yhteistä kieltä luomassa: suomea opetteleva opetusryhmässäni*. Ilona Kuukka kirjoittaa omassa artikkelissaan kielitietoisesta koulusta. Hän määrittelee opettajan kielitietoisuuden niin, että opettaja miettii opettamansa aineen kieltä sekä kyseisen oppiaineen ominaispiirteenä että suomea toisena kielenä puhuvan oppilaan kannalta. Tuula Matikainen pohtii samassa teoksessa muun muassa oppiaineen tietosisältöä ja maailmankuvaa. Hänen mukaansa kukin oppiaine välittää omanlaistaan maailmankuvaa ja pyrkii kuvaamaan omaa viipalettaan todellisuudesta. Maailmankuvat ovat myös kulttuurisesti erilaisia: suomalainen näkökulma biologiaan, historiaan tai äidinkieleen on erilainen kuin jonkin muun maan.

Edellä mainitun teoksen kirjoittajat nostavat esiin kysymyksiä, jotka näyttäytyvät myös vieraskielisessä opetuksessa – tosin hiukan eri näkökulmasta. Vieraskielisessä opetuksessa oppilaat opiskelevat omasta valinnastaan muulla kuin omalla äidinkielellään. Vieraskielinen opetus poikkeaa muutenkin maahanmuuttajaoppilaiden opetuksesta eräissä suhteissa. Maahanmuuttajaoppilaat elävät suomenkielisessä tai ruotsinkielisessä ympäristössä, ja heitä opettavat suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvat opettajat. Nämä seikat nopeuttavat heidän suomen tai ruotsin kielen taitonsa kehittymistä. Vieraskielisessä opetuksessa – silloinkin, kun kaikki muu paitsi äidinkieli ja kirjallisuus opiskellaan vieraalla kielellä – oppilaiden muu kieliympäristö on suomen- tai ruotsinkielinen. Lisäksi ainakin osa ja useimmiten suurin osa opettajista on suomen- tai ruotsinkielisiä. Tästä saattaa seurata, että heidän käyttämänsä kieli ei ole niin vaativaa kuin syntyperäisen kielenpuhujan kieli tai he puhuvat hitaammin ja kenties tiedostavat paremmin, mitkä sanat ja käsitteet ovat oppilaille vaikeita. Tämä saattaa sekä helpottaa ymmärtämistä että hidastaa kielitaidon kehittymistä.

Vieraskielisen opetuksen kieliympäristöä on käsitellyt Marja-Kaisa Pihko vastikään ilmestyneessä tutkimuksessaan *Vieras kieli kouluopiskelun välineenä: oppilaiden kokemuksia ja viiheitä CLIL-opetuksen kehittämiseen*. Pihkon tutkimuksessa 15 % vastanneista oppilaista (tutkimus koski englanninkielistä opetusta) piti opettajien englannin kielen taitoa riittämättömänä englanninkieliseen opetukseen. Pihko toteaa kuitenkin tarkoituksenmukaiseksi, että Opetushallitus on ohjannut omalla määräyksellään opettajien kielitaitovaatimuksia vieraskielisessä opetuksessa (Opetushallituksen määräys 25/011/2005, 13.9.2005 Opettajalta edellytettävästä kielen hallinnasta muulla kuin koulun opetuskielillä annettavassa esi- ja perusopetuksessa). Vaikeammin on toteutettavissa erään oppilaan Pihkon tutkimuksessa esittämä toive, kun oppilas toteaa, että opettajilla on kyllä riittävä englannin kielen taito, mutta 'ei opetustaitoa englannin kielellä'. Oppilaan toivomus on täysin perusteltu ja ymmärrettävä, mutta määräysteitse asiaan tuskin on mahdollista saada korjausta. Voitaisiin kuitenkin harkita, mitä sellaista voidaan sanoa opetussuunnitelman perusteissa tai mahdollisesti sitä täydentävissä julkaisuissa, mikä auttaisi opettajia kohdentamaan opetuspuheensa oppilaille sopivammaksi vieraskielisessä opetuksessa.

Myös Euroopan neuvostossa on tehty mielenkiintoista kehittämistyötä, joka hyödyttänee opetussuunnitelmien kehittämistä. Kehittämistyö koskee kieliä opetuksessa (languages of education, ks. esim. koostettu konferenssiaineisto "Towards a Common European Framework of Reference for Languages in School Education"). Painopiste on toistaiseksi ollut koulun opetuskielen käytössä eri oppiaineissa, mutta tämän työn luonteva ulottuvuus jatkossa on maahanmuuttajien opetus ja vieraskielinen opetus. Kielten näkemistä laajempaan osana kouluopetusta ja opetussuunnitelmaa tukee myös Euroopan neuvoston monikielisuuden ja monikulttuurisuuden edistämiseksi tekemä mittava työ.

Tietoa vieraskielisen opetuksen nykyisistä toteutustavoista ja tuntijaosta eri kouluissa on kerätty suhteellisen vähän. Jotta voitaisiin määritellä vieraskielisen opetuksen asema tuntijaossa ja opetussuunnitelman perusteissa, pitäisi tarkastella uudestaan, mitä vieraskielisellä opetuksella tavoitellaan ja millaisia vieraskielisen opetuksen toteuttamismuotoja on mielekästä viedä eteenpäin. Hyvien käytänteiden kokoamisesta olisi varmasti paljon hyötyä. Suomalaista koulujärjestelmää pidetään maailman parhaana, ja suomalaiset opetussuunnitelman perusteet ovat vientituotteen kaltainen menestys, mutta vieraskielinen opetus ympäritään usein ulkomailta tuotuihin opetussuunnitelmamalleihin (PYP = Primary Years' Program, MYP = Middle Years' Program, IB = International Baccalaureate). Näistä vain joidenkin lukiodien toteuttamisessa IB-ohjelmissa on lupa poiketa suomalaisen opetussuunnitelman perusteista. Muita ulkomaisia malleja sovellettaessa voidaan helposti joutua tilanteeseen, jossa ulkomainen malli on vaikea 'taivuttaa' suomalaisen tuntijaon ja opetussuunnitelman perusteiden muotoon. Tässä olisi tilaus kehittämistyölle.

Opetushallituksen toiveena on, että pienimuotoista vieraskielistä opetusta tarjottaisiin nykyistä enemmän. Ellei opettaja koe, että hänen oma kielitaitonsa riittää vieraan kielen opetuskäyttöön, voidaan hyvin lähteä siitä, että oppilaille tarjotaan esimerkiksi vieraskielistä aineistoa luettavaksi joissakin oppiaineissa niillä kielillä, joita koulussa on opiskeltu. Tämä olisi kielikasvatuksen ajattelutavan mukaista, madaltaisi kielten välistä kynnystä ja rohkaisisi käyttämään opiskeltuja kieliä. Mielenkiintoinen ajatus on myös, että käytettäisiin eri maissa samoista asioista tuotettua oppimateriaalia, vaikkapa suomalaista ja ruotsalaista oppimateriaalia jostakin yhteisestä historian vaiheesta. Tässä voisivat kielten ja muiden oppiaineiden opettajat tehdä mainiosti yhteistyötä.

Kirjoittaja on opetusneuvos Opetushallituksessa.

KIRJALLISUUTTA

Kuukka Ilona & Rapatti Katriina (toim.) 2009. *Yhteistä kieltä luomassa: suomea opetteleva opetusryhmässäni*. Helsinki: Opetushallitus.

Nikula Tarja & Marsh David 1996. *Kartoitus vieraskielisen opetuksen tarjonnasta peruskouluissa ja lukioissa*. Helsinki: Opetushallitus.

Opettajalta edellytettävä kielen hallinta muulla kuin koulun opetuskielellä annettavassa esi- ja perusopetuksessa. Opetushallituksen määräys 25/011/2005, 13.9.2005.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki: Opetushallitus.

Pihko Marja-Kaisa 2010. *Vieras kieli kouluopiskelun välineenä: oppilaiden kokemuksista vihjeitä CLIL-opetuksen kehittämiseen*. Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 88. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Towards a Common European Framework of Reference for Languages in School Education?

An international conference organized jointly by the Council of Europe, Language Policy Division, and the Jagiellonian University. Kraków, Poland, April 27-29, 2006.

<http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Krakow%20Abstracts.pdf>

Valtioneuvoston asetus N:o 1435 perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta.

Tähän artikkeliin liittyvät asiasanat:
[vieraskielinen opetus](#), [yleissivistava opetus](#)